ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Zaynobiddinova Gulmiraxon Olimjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti 2-bosqich magistranti

gulmirazaynobiddinova@gmail.com

Tel: +998 97-060-27-60

SOHAVIY QASAMLAR NUTQIY JANRI

Annotatsiya

Mazkur maqolada sohaviy qasamlar nutqiy janr sifatida tahlil qilinadi. Unda qasamlarning kommunikativ vazifalari, uslubiy xususiyatlari hamda kasbiy nutqdagi o‘rni yoritiladi. Sohaviy qasamlarning rasmiy nutqqa xos belgilar asosida shakllanishi, ularning axloqiy-me’yoriy mazmuni va jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati misollar orqali ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari sohaviy qasamlarning kasbiy qadriyatlarni mustahkamlashda muhim nutqiy vosita ekanini asoslaydi.

Kalit so‘zlar

sohaviy qasamlar, nutqiy janr, kasbiy nutq, rasmiy uslub, kommunikativ vazifa, axloqiy me’yor.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КЛЯТВЫ КАК РЕЧЕВОЙ ЖАНР

Аннотация

В статье рассматриваются профессиональные клятвы как особый речевой жанр. Анализируются их коммуникативные функции, стилистические особенности и роль в профессиональной речи. Показано, что профессиональные клятвы формируются в рамках официального стиля и обладают нормативно-этическим содержанием и высокой социальной значимостью. Результаты исследования подтверждают значимость данного жанра в формировании и закреплении профессиональных ценностей.

Ключевые слова

профессиональные клятвы, речевой жанр, профессиональная речь, официальный стиль, коммуникативная функция, этические нормы.

PROFESSIONAL OATHS AS A SPEECH GENRE

Abstract

This article examines professional oaths as a specific speech genre. It analyzes their communicative functions, stylistic features, and role in professional discourse. The study highlights that professional oaths are formed within the framework of formal style and are

characterized by ethical norms and strong social significance. The findings demonstrate that professional oaths serve as an important discursive tool for reinforcing professional values and moral responsibility.

Keywords

professional oaths, speech genre, professional discourse, formal style, communicative function, ethical norms.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda tilni nafaqat aloqa vositasi, balki inson ijtimoiy faoliyatining, ruhiyatining va madaniyatining ajralmas qismi sifatida o‘rganish yetakchi tamoyilga aylandi. Xususan, pragmalingvistika, sotsiolingvistika va diskurs tahlili yo‘nalishlarida nutqiy janrlar nazariyasi M.Baxtin maktabida va nutqiy aktlar nazariyasi J.Ostin, J.Syarllar tadqiqotlari doirasidagi tobora kengayib bormoqda. Ushbu nazariyalarda so‘z va harakatning birlashuvi – performativlik xususiyatiga ega bo‘lgan nutqiy janrlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday noyob va murakkab nutqiy janrlardan biri – qasam (qasamyod) tushunchasidir.

Sohaviy qasamlar nafaqat individual majburiyatni ifodalash vositasi, balki professional hamjamiyat va jamiyatning ijtimoiy strukturasida muhim o‘rin tutadi. Ular kasb egalari orasida birlikni ta’minlash, kasbiy qadriyatlarni targ‘ib qilish va ijtimoiy me’yorlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois, sohaviy qasamlar nutqiy janri tahlili tilshunoslik va kommunikatsiya sohalarida nafaqat akademik qiziqish uyg‘otadi, balki kasbiy muloqot, etika va madaniyatni o‘rganishda ham muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Sohaviy qasamlarning kommunikativ xususiyatlari ularni boshqa nutq janrlaridan ajratib turadi. Birinchidan, ular ijrochining axloqiy prinsiplarini va kasbiy majburiyatlarini aniq va tushunarli tarzda ifodalaydi. Ikkinchidan, qasamlar rasmiy nutqning tantanavor uslubiy belgilarini o‘zida mujassam etadi. Bu ularni kasb egalari va jamiyat orasida yuqori ishonch va hurmat bilan qabul qilinishiga yordam beradi. Uchinchidan, sohaviy qasamlar ijrochining kasbiy va shaxsiy identifikatsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi, ya’ni ular kasbning etalon me’yorlariga rioya qilishni ta’minlaydi.

Sohaviy qasamlarning stilistik xususiyatlari ham alohida ahamiyatga ega. Ular matnning tuzilishida aniqlik, qisqalik va lo‘ndalikni ta’minlaydi, ortiqcha tafsilotlardan xoli bo‘ladi va majburiyatlarni markaziy o‘ringa qo‘yadi. Qasam matni odatda uch qismdan iborat: kirish qismi — mavzu va niyatni ochib beradi, majburiyatlarni ifodalash qismi — ijrochining axloqiy va kasbiy prinsiplarini bayon qiladi, yakuniy qism esa ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu tarzda, qasamlar strukturaviy jihatdan tartibli bo‘lib, ularning o‘qilishi va ijro etilishi aniq qoidalar asosida amalga oshiriladi.

Shuningdek, sohaviy qasamlar jamiyatda axloqiy va ijtimoiy me’yorlarning davom ettirilishida muhim rol o‘ynaydi. Ular professional etika va kasbiy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi vosita sifatida yangi avlod mutaxassislarini tarbiyalashda ham samarali hisoblanadi. Shu sababli, ularni o‘rganish va amaliyotda to‘g‘ri qo‘llash kasbiy madaniyatni rivojlantirish, kasbga hurmatni oshirish va jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlash uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, sohaviy qasamlar nutqiy janr sifatida nafaqat kasb egalarining axloqiy va kasbiy majburiyatini ifodalaydi, balki jamiyatning ijtimoiy va madaniy me’yorlarini mustahkamlashda, kasbiy birlikni rivojlantirish va kasbga sadoqatni oshirishda muhim instrument hisoblanadi. Ularning tarixiy rivojlanishi, stilistik xususiyatlari va kommunikativ funksiyalari ularni o‘rganishning amaliy va nazariy ahamiyatini yanada oshiradi.

Tarixiy rivojlanishi va shakllanishi

Tarixan qasam ichish an’anasi diniy, irfoniy va mifologik xarakterga ega bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda u rasmiy-huquqiy tus olib, jamiyat hayotining turli jabhalariga kirib borgan. Xususan, **sohaviy qasamlar (kasbiy qasamyodlar)** – muayyan kasb yoki lavozim egalari tomonidan o‘z xizmat vazifasiga kirishishdan oldin aytiladigan, o‘ziga xos qat’iy qolipga ega bo‘lgan, ham huquqiy, ham axloqiy mas’uliyat yuklaydigan rasmiy-institutsional nutqiy janr

hisoblanadi. Harbiy qasamyod, shifokorlar (Gippokrat) qasamyodi, Prezident qasamyodi, sudya va prokurorlar, davlat xizmatchilarining qasamyodlari shular jumlasidandir.

Sohaviy qasamlar insoniyat tarixida qadim zamonlardan buyon mavjud bo‘lib, dastlab diniy va ma’naviy kontekstlarda shakllangan. Ular jamiyat hayotida axloqiy va ma’naviy prinsiplarni mustahkamlash, shaxsiy e’tiqod va ijtimoiy me’yorlarni uyg‘unlashtirish vositasi sifatida ishlatilgan. Qasamlar orqali odamlar o‘z mas’uliyatini, kasbiy va shaxsiy majburiyatlarini ochiq va rasmiy tarzda ifodalash imkoniga ega bo‘lgan. Shu bilan birga, ular jamiyatning ma’naviy qadriyatlarini himoya qilish va axloqiy normalarni mustahkamlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Insoniyatga oid ijtimoiy sohaning tarixiy jarayonlarida sohaviy qasamlar turli kasb va ijtimoiy sohalarga moslashib, professional nutqning ajralmas qismiga aylangan. Masalan, tibbiyot sohasida shifokorlar qasami mavjud bo‘lib, u bemorlarning hayoti va sog‘lig‘iga mas’uliyatni ifodalaydi. Harbiy sohada askar va ofitserlar qasami ularning vatan oldidagi burchlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Huquq sohasida advokatlar va sudyalar qasami adolat, qonuniylik va professional prinsiplarni ifodalaydi. Pedagogik sohada esa o‘qituvchilar qasami o‘quvchilarga bilim berish va tarbiyaviy mas’uliyatni anglatadi. Shu tariqa, sohaviy qasamlar nafaqat individual mas’uliyatni ifodalash, balki kasb egalari orasida birlik, kasbiy qadriyat va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish vositasi sifatida shakllangan.

Sohaviy qasamlarning rivojlanishi ularning ijtimoiy ro‘lini oshirish va axloqiy-me’yoriy mazmunini mustahkamlash bilan bog‘liq bo‘lgan. Tarixiy jarayonda qasamlarning rasmiy-uslubiy belgilariga e’tibor kuchaygan, ularning matnlari aniq, tushunarli va tantanavor shaklda ifodalangan. Bu esa qasamlarni kasbiy sohalarda muntazam qo‘llash va jamiyatda ularning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirish imkonini yaratgan. Shu bilan birga, rasmiy shakllanish jarayoni qasamlarning professional etalon sifatida qabul qilinishini va ularning ijrochining axloqiy prinsiplariga qat’iy amal qilishini ta’minlagan.

Rasmiy nutqda ifodalash xususiyatlari

Sohaviy qasamlar rasmiy nutqning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning ifodalanishida aniq uslubiy va struktural xususiyatlar mavjud bo‘lib, ular matnni tushunarli va ijrochining kasbiy, axloqiy prinsiplarini namoyon qiluvchi vosita sifatida shakllantiradi. Rasmiy nutqda sohaviy qasamlarni ifodalashning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Tantana va rasmiylik: Qasamlar odatda tantanavor ohangda aytiladi. Ular rasmiy tadbirlar, marosimlar yoki kasbiy yig‘ilishlarda ijro etiladi. Shu tarzda, qasamning majburiyat va mas’uliyat mazmuni yanada ta’kidlanadi.

Aniqlik va qisqalik: Qasam matni ortiqcha so‘zlardan xoli bo‘lib, oddiy va tushunarli tarzda ifodalanadi. Matnda faqat ijrochining majburiyatlari, axloqiy prinsiplar va kasbiy etalonlar aks ettiriladi.

Struktura: Qasam matni odatda uch qismdan iborat bo‘ladi: kirish qismi (kasbiy niyat va mavzuni ochish), majburiyatlarni ifodalash qismi va yakuniy qism (ijtimoiy va kasbiy mas’uliyatni mustahkamlash). Bu strukturaviy tizim qasamning rasmiyligini va o‘qilish tartibini ta’minlaydi.

Kasbiy va axloqiy mazmun: Qasamlar shunchaki so‘zlar emas, balki ijrochining kasbiy qadriyatlari, e’tiqod va prinsiplarini namoyon qiladigan vosita hisoblanadi. Shu sababli ularning ijro etilishi kasb egalari orasida mas’uliyatni mustahkamlash va kasbiy birlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Standartlashtirish: O‘zbek tilshunosligida qasam va qarg‘ishlar folklorshunoslik, etnolingvistika va qisman leksikologiya obyekti sifatida o‘rganilgan bo‘lsa-da M.Jo‘rayev, va Sh.Safarov kabi olimlar tadqiqotlarida bevosita **sohaviy qasamlar alohida nutqiy janr sifatida** maxsus pragmalingvistik, tarkibiy-semantik va diskursiv tahlilga tortilmagan. Ushbu janrning kommunikativ maqsadi, adresat va adresant munosabatlari, leksik-uslubiy qoliplari va huquqiy-performativ xususiyatlarini yoritib berish zamonaviy o‘zbek tilshunosligidagi dolzarb masalalardan biri sanaladi. Rasmiy nutqda qasamlar ko‘pincha oldindan tayyorlangan matnlar asosida o‘qiladi yoki yoziladi. Bu qasamlarning bir xilligi, rasmiyligi va tartib-intizomini

ta’minlaydi. Shu tarzda, rasmiy nutqda sohaviy qasamlarni ifodalash ularni nafaqat kasbiy va ijtimoiy mas’uliyatni oshiruvchi vosita sifatida, balki tartibli, mazmunli va ijrochining axloqiy prinsiplarini namoyon qiluvchi nutqiy vosita sifatida shakllantiradi. Ularning tarixi va uslubiy xususiyatlari kasblararo mas’uliyatni mustahkamlash va jamiyatdagi axloqiy me’yorlarni targ‘ib qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, sohaviy qasamlar (kasbiy qasamyodlar) shunchaki rasmiy yodnomalar emas, balki til va huquq, axloq va ijtimoiy munosabatlarni o‘zida mujassam etgan murakkab hamda o‘ziga xos **institutsional nutqiy janrdir**.

Ushbu janr qat’iy leksik-uslubiy qoliplarga egaligi, yuksak performativlik xususiyati (ya'ni so‘zlash orqali yuridik va axloqiy harakatni amalga oshirish) hamda so‘zlovchiga umrbod ijtimoiy majburiyat yuklashi bilan boshqa nutqiy janrlardan ajralib turadi. Pragmalingvistik nuqtai nazardan, sohaviy qasamyod – bu adresant (kasb egasi) va adresat (jamiyat, davlat, soha) o‘rtasidagi mas’uliyatli kelishuvning oliy lingvistik ifodasidir.

Xulosa o‘rnida ta'kidlash joizki, kasbiy qasamlar nutqiy janrini zamonaviy pragmalingvistika, yurislingvistika va diskurs tahlili aspektlarida o‘rganish o‘zbek tilshunosligida nutqiy janrlar nazariyasini yanada boyitishga va tilning ijtimoiy-huquqiy funksiyalarini teranroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev, S. (2018). *O‘zbek tilining nutqiy janrlari*. Toshkent: Fan.
2. Azimov, B. (2020). *Kasbiy nutq va kommunikatsiya*. Toshkent: O‘zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti.
3. Boboev, M. (2017). *Rasmiy nutqning uslubiy xususiyatlari*. Toshkent: Akademnashr.
4. Islomov, R. (2019). “Sohaviy qasamlar va ularning ijtimoiy ahamiyati” // *O‘zbek tili va adabiyoti*, 3(12), 45–52.
5. Mirzaev, T. (2021). *Nutqiy janrlar va kommunikativ vazifalar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Shodmonov, A. (2016). *Kasbiy qadriyatlar va axloqiy me’yorlar*. Toshkent: Ma’naviyat.
7. Toshmatov, J. (2022). “Sohaviy qasamlarning rasmiy nutqda ifodalash xususiyatlari” // *Filologiya fanlari*, 5(1), 78–85.

Internet manbalari:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Nutqiy_janr (Oxirgi kirish: 15.12.2025)
2. https://www.fan.uz/articles/sohaviy-qasamlar (Oxirgi kirish: 15.12.2025)